

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1942 APRILIS

I. ÉVF. 4. SZÁM

Az erdélyi magyarság

AZ A HUSZONEGY keserves esztendő, amelyet Erdély magyarsága idegen állami kötelékben töltött, művelődési életünknek egyik legkegyetlenebb erőpróbája volt. A kultúra területének valamennyi síkján tudatos tervszerűséggel érvényesült a magyarellenes politika, amelynek legfőbb célkitűzése szellemi erőink gúzsbakötése volt. A kultúra a szolgaságba vetett népek börtönének kulcsa, jól tudták ezt ellenfeleink; de egy pillanatra sem felejtette el Erdély magyarsága sem. Innen van, hogy kulturális életünket a kisebbbbségi sorsban a nagy harcok árán kiküzdött nagy teljesítmények jellemzik.

A leghesebb harc kétségtelenül az önálló magyar szellemiség létfeltétele, nyelvünk szabadsága körül alakult ki. A gyulafehérvári határozatok 1918 december 1.-én azt ígérték, hogy nyelvünket szabadon használhatjuk a magánéletben és a közélet valamennyi területén. Bizalommal nézhettünk anyanyelvünk sorsa elé, el sem tudtuk képzelni, hogy a becsületszó letagadására és a fogadalom megszegésére is fel lehet építeni az államot. Reménységünket fokozta, hogy nyelvünk mögött ezeréves mult és milliós tömegek állottak. Uralmának összeomlására akkor döbbsentünk rá, amikor az 1920 július 9.-én kelt 1871. számú minisztertanácsi határozat az utcák, utcák és középületek magyar feliratait románra cseréltette fel. Ekkor már a hirdető oszlopokról is román nyelvű feliratok kezdtek verni szemünket, a hivatalok lármásak lettek a román szótól, az utcákon román dallamok hasítottak bele fájdalmunkba. A román nyelvű követelések rohama 1923-ban kezdődött, amikor a közoktatásügyi minisztérium az izraelita, a szerzetesi, a községi és társulati iskolákból a magyar nyelv teljes kiküszöbölését rendelte el az érettségi vizsgálat tárgyai közül is törölte a magyar nyelvet és irodalmat. Már 1924 november 14.-én tiltakozva állapította meg a szenátusban gróf Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök, hogy nem részesülnek tiszteletben azok a nemzetközi szerződések, amelyek biztosítják a nem román ajkú polgároknak az anyanyelv szabad használatát s 1924 december 14.-én az Országos Magyar Párt brassói nagygyűlése az uralkodótól kért védelmet a magyar nyelv elnyomása ellen. Ellenállásunk láttán román részről 1927-ben felirati vitával kapcsolatban, 1928-ban pedig a középiskolai törvény tárgyalásakor súlyos vádakként viharzott ellenünk, hogy nem akarjuk az

állam nyelvét megtanulni és keréketörjük, kiforgatjuk az ország nyelvét.

Igy kezdődött meg a véget nem érő nyelvvizsgák kálváriája, amelyeknek célja az államnyelv erőszakolása címén saját nyelvünk elfeledtetése, nemzeti kultúránk háttérbe szorítása volt. A román kormányzat 1932 óta a békeszerződés felülvizsgálására való magyarországi törekvések megtorlásául egyáltalában nem takargatta, hanem nyíltan kezdte hangoztatni a magyar nyelv teljes elnémitását. Ekkor követelte Goga Oktávián napilapja: a magyarokat törvénnyel kell kényszeríteni, hogy csak románul beszéljenek. Védtelen magyar nyelvünk kénytelen volt elszenvedni, hogy polgármesterek, falusi bírák, rendőrök és tanfelügyelők, szolgabírák, hadtestparancsnokok, pénzügyigazgatók és adóhivatalnokok egyforma illetékességgel üldözzék és nyomorítsák. Csík megye több székely községében az éjjeli őrök, a hídmérlegezők, az apaállatgondozók és a bábák sóvány megélhetésükkel bűnhődtek magyar nyelvükért és a román helyesírás nem-tudásáért. A posta különféle eljárásokkal kényszerített, hogy leveleinket se címezhesük magyarul. Az állami hivatalokban fegyelmi büntetésekkel fenyegető rendelkezések tiltották a tisztviselőknek egymásközt és a felekkel való érintkezésben a magyar nyelv használatát. A színmagyar Székelyudvarhely pénzügyigazgatójának rendelete szerint az adóhivatal a magyaroktól az adót csak román nyelven fogadhatta el. Nagyváradon a Rimanóczy-szálló fényhirdetéséből törölni kellett a magyaros hangzású „Rimanóczy“ szót. 1927-ben a kolozsvári üzletvezetőség kötelezte összes vasúti alkalmazottait, hogy egymásközt és az utazóközönséggel kizárólag románul beszéljenek. Hát vasúti szerencsétlenség esetén szabad-e a magyar embernek anyanyelvén kiabálnia segítségért? — kérdezte ekkor egyik napilapunk. A mélypontot akkor értük el, mikor a harmincas évek végén évszázados magyar helyneveink kinyomtatása is a legszigorúbb intézkedésekbe ütközött. Ekkor már a bukaresti kormányt a kommunista szervezkedéseknél és a belpolitikai ziláltságánál is jobban érdekelte, hogy magyar napilapjainkban a megye-, helység- és utcanevek csak román nyelvű megnevezéssel éktelenedjenek a román nemzeti önérzet megnyugvására. Az egyik háromszéki szolgabíró a „román eredetű, de elmagyarosodott“ székelység visszarománosítása céljából az idős férfiakat és asszonyokat büntetés terhével esti tanfolyamok látogatására kötelezte s az Astra román közművelődési egyesület sorozatos tanfolyamokat rendezett „a román nemzeti közösségből kiszakított székelyek nyelvének visszarománosítására.“

A vázlatosan idevetett színpaltokból is tisztán látható, hogy az erdélyi magyarság szellemi élete a kisebbségi sorsban első helyen és főképen keserves küzdelem volt az anyanyelv védelmében. Nem maradtunk tétlenek. Szervezkedéseket hajtottunk végre, az anyaországit is megelőző halálos komolyságú nyelv-művelést indítottunk, hogy nyelvünket csúf foltosodások ne ériék, az egész magyar társadalom lelkiismeretét felvertük nyelvünk szépségének oltalmazására, az erős veszedelmeknek kitett nyelvi öntudat s a vele összefüggő nemzetiség erősítésére s mindent megtettünk, hogy a hatalom és az erőszak ki ne csavarja kezünkől a kulcsot, amely

végre 1940 augusztus 30.-án börtönünk ajtaját csakugyan kinyitotta.

KULTÚRÁNK HORDOZÓJA, nyelvünk mellett nem kevésbé szívós harc tudja biztosítani szellemi életünk ősi fellegvárainak megmaradását. Kisebbségi szellemi életünk egyik alapjelensége, hogy a kisméizett, a közélet területeiről kiszorult magyarság behúzódott évszázados egyházi intézményeinek bástyái közé s azok mögött élte tovább makacs szívóssággal művelődési életét. Ilyen vonatkozásban három irányban végzett erőfeszítéses építőmunkát: az általános hitélet mélyítésében, a tanító-nevelői munkában és a szellemi élet megszervezésében. A történetíróra vár annak lemérése, milyen hivatást töltött be a három történeti egyház a magyar műveltség ápolásában. De már ma tisztán látjuk, hogy az egyházi szervezetek nélkül az erdélyi magyarság frontján átgázolt volna az elenség. A világháború előtti iskolalétszámot véve alapul, az összes magyar tanintézetek 29.8%-a, a tanulók létszámának pedig 24.9%-a került át Romániához. Számszerűen kifejezve Erdély földjén a magyar impérium 6.250 tanintézetet, 13.774 tanerőt és 621.894 tanulót vesztett el. Az említett tanintézetek közül 5.005 elemi iskola volt s ezek közül 2.392, tehát az átvett elemi iskolák 45%-a már az ú. n. „türelmetlen“ magyar uralom alatt román tanítási nyelvre rendezkedett be. Az új helyzetre jellemző, hogy a fennmaradt 55%, vagyis 2.613 magyar tannyelvű elemi iskola úgyszólván egyik napról a másikra mindössze 764 magyar tannyelvű elemi iskolára csökkent. A hitvallásos magyar elemi iskolákból 58.8% volt református, 36.2% katolikus, 4.3% unitárius és 0.7% evangélikus. Ebből következik, hogy legjobban a csekély számú evangélikusok és unitáriusok nélkülöztek s leginkább a reformátusok voltak ellátva hitvallásos iskolákkal. A katolikusok elmaradásának egyik oka, hogy a háború előtti liberális kormányzat főképen a katolikus vidékeken erőszakolta a hitvallásos iskola államosítását, nem is gondolva arra, hogy ezzel a magyar művelődés erejét és ellenálló képességét gyengíti meg. A másik ok a magyar kultúra gyengülésére szellemesen kieszelt földreformban jelölhető meg, mely az iskolafenntartás anyagi alapjait legkegyetlenebbül a katolikusoknál ásta alá, amikor 277.645 kat. holdat vett el tőlük s csak 13.104 holdat hagyott meg számukra, míg a református egyházkerületek 25.222 hold veszteség után még mindig 36.925 holddal rendelkeztek.

A román uralom alatti iskolaviszonyok megítéléséhez tudnunk kell, hogy a 764 hitvallásos magyar iskola tanulóinak száma kerekén 76.000 volt, ugyanakkor azonban a magyar nemzetiségű tanulókorban lévő gyermekek száma 261.000-et tett ki. Ebből következik, hogy közel 200.000 tanköteles magyar gyermek román tannyelvű állami iskolába kényszerült s az összes erdélyi állami elemi iskoláknak csak 5.1%-ában folyt tessék-lássék magyar nyelvű oktatás. A színmagyar és színkatolikus Csík megyében 80 állami elemi iskola dolgozott s az ezekbe járó tanulóknak 79.7%-a a román statisztika szerint is magyar anyanyelvű volt; mégis egyetlen magyar anyanyelvű állami iskola vagy tagozat sem működött ezen a területen. Az iskolapolitika magasabb rendeltetést szolgált. Anghe-

lescu, a hazánkban hirhadt közoktatásügyi miniszter még 1923-ban adta ki a tanügyi hatóságoknak a bizalmas rendelkezést, hogy mindenkinek, aki román földön él, legalább nyelvében románná kell lennie. Így a tanügy és közigazgatás román hazafiasságát a magyar iskolákon tombolta ki. Sorra zárták be iskoláinkat, melyekért verejtékes áldozatokat hoztunk, tanerőink emberfölköti nélkülözéseket viseltek, papjaink törvényt, tömlőcöt jártak, vezetőink megaláztatások közt kilincseltek. Ezen felül tíz erdélyi vármegyét az ú. n. kultúrzonába osztottak be. Az idetartozó elemi iskolákban az ókirályságból származó, — ősi székely földdel s különleges fizetési pótlékkal dotált, — magyarul egyáltalában nem tudó román anyanyelvű tanítók látták el a románul egy szót sem tudó magyar gyermekek tanítását. Megalázó és nyíltan hangoztatott állami cél volt, hogy Románia ötven év alatt tökéletes sikerrel kapcsolja ki iskolapolitikájával a kisebbségi kérdést az állam problémái közül. A teljesség kedvéért mindezeket felül bele kellene tekintenünk abba a lélekrombolásba, erkölcsi züllesztésbe, szándékos értelmi nyomorításba is, amit ez a balkáni invázió maga után hagyott.

Az erdélyi magyarság a templomot és iskolát mindig egy fogalomnak tekintette. Olyan kemény ellenállást fejtett hát ki 764 elemi és 46 középiskolájának védelmében, hogy a nemzeti öntudat kirtására törekvő idegen uralom csúfos kudarcot szenvedett. Számos, még csak futólagosan sem érinthető megragadó részlete van a nagyarányú mentőmunkának: az iskolaügy s a vele kapcsolatos népnevelés belső erőinek nekilendítése, tanítói és tanári tanfolyamok rendezése, saját célú pedagógiai irányítás kiadványok és folyóiratok útján, lélekmentés az egyházak hitbuzgalmi egyesületeiben, a magyar társadalom erőinek mozgósítása, amiket az erdélyi magyarság mind szervezettségével valósított meg. Így érthető, hogy az államhatalom már félesztendővel a bécsi döntés előtt fegyverletéli egyezkedésekbe kezdett.

A SZELLEM alkotó tevékenysége az a tér, ahol nem üres kézzel és nem megtépázva kerültünk haza. Jogos önérettel mondhatjuk, olyan szellemiséget hozunk magunkkal, melyet nem ismert és emlegetett a Trianon előtti Magyarország: hozzuk az erdélyi magyar szellemi élet szívós küzdelmekkel kialakított kereteit s benne az erdélyi irodalom kiteljesedett értékeivel igazoljuk multunknak azt a nem egyszer megisméltendő tanulságát, hogy a nagy történelmi válságok tüzeiből mindig megedződve és gazdagodva kerül ki a magyar lélek. Amikor a börtön kapui bezárultak, időbe telt, míg eszméltre tértünk és erőt vettünk magunkon, hogy széjjelnezzünk. Mindenütt bomlást, elesettséget, lelki rokkantságot láttunk. Összevissza-beszéd, értelmetlen dadogás, bábeli zürzavar hangoskodott, különösen a sajtóban és azon a zsbvásáron, hol az irodalmi portékákat kínálhatták. Amikor magyar érzületünk némán húzódott vissza az új impérium megfélemlítése elől, ugyanakkor megalázva kellett viselnünk az Erdélybe sodródott felforgató elemek titkos összefogását a megszálló hatalommal a magyarság lelki elernyesztésére, erkölcsi züllesztésére. Hyen zilált viszonyok között kellett szellemi életet szervezni, irodalmi életet teremteni. Sajtó, tisztességes

irodalom, egészséges közszellem vágya tört fel a magyarság széles rétegeiből és meglevenedtek a lelkek mélyén szunnyadó szellemi hagyományok, melyek az erdélyi talajban mindig sokkal mélyebb gyökerűek voltak, mint akármelyik más magyar rétegben. A sajátos erdélyi tényezők már a multban is hathatósan fokozták az egyetemes magyar közművelődés erejét, az új helyzetben pedig bőven buzgó forrását fakasztották az erdélyi magyar szellemi élet meglepően gyors és termékeny földuzzadásának.

A nemes hagyományok, tisztés művelődési fogékonyság, sajátos szellemi önállóság támogatásával hidalta át Erdély a nagy össze-roppanást és teremtette meg az elszakítást követő idők szellemi életének alapjait. A politikai küzdelmek kilátástalanságától a szellemi térre húzódva találtuk meg az egyetlen helyet, ahol ernyesztő eredménytelenség nélkül s a jövőbe vetett hit emelkedettségével dolgozhattunk. Köztudomású, hogy sajátos színű erdélyi magyar irodalom bontakozott ki különleges szépségekkel teljes pompájában. Ez az irodalom művészi értékén felül az erdélyi magyar közszellem ébrentartásában is hivatást töltött be és sokszor nemzetmentő erkölcsi erőtartalékot nyújtott. Igazi értékeiben fejleszteni igyekezett a keresztény művelődés nemes magyar hagyományait, gyarapítani az értékeket, melyek az ezeréves egységből örökségül maradtak; örködött, hogy idegen elemek meg ne ingassák világnézeti alapjait, meg ne másítsák magyarságát, ősi alapjellemét, erejét és nemességét; elszakítottan, országhatárok és békeszerződések ellenére is kereste az eszmei, gondolati és érzelmi kapcsolatokat a lelkek mélyén gyökerező magyar közművelődéssel, hogy függetlensége mellett is szerves része maradhasson a politikai határokkal szét nem darabolható magyar géniusznak.

Kevésbé ismeretes, hogy Erdély élénk szelleme számbelileg is jelentős mennyiséget termelt. E ténynek jelentőségével csak akkor lehetünk tisztában, ha ismerjük a magyar könyv erdélyi életének viszontagságos sorsát. Az elszakított Erdélyben és az egész Romániában nyomtatott magyar könyveket és időszakai sajtótermékeket kezdettől fogva az utolsó pillanatig számontartottuk, így egészen pontosan meg tudjuk mondani, hogy az 1919—1939 években Románia területén 6.152 magyar könyv és 5.627 időszakai sajtótermék, összesen 11.779 magyar kiadvány jelent meg. E tekintélyes mennyiség ellenére is az erdélyi magyarság művelődési elnyomatásában, melyhez foghatót a történelem folyamán egyetlen magyar nemzetnek sem szenvedett át, sóvárgó vágyakozással nélkülözötte a magyarországi könyvet, főleg azt a minőségi hányadát, melyből a magyar szellem üdítő levegője áramlott volna feléje. Ezekhez nem juthatott hozzá s a művelődéstörténetnek külön fejezetet kell szentelnie a magyar könyv zaklatott erdélyi életének megörökítésére. A könyvvizsgálat, az állambiztonsági hivatal s a vámhatóság fondorlatos eljárásokkal olyan tökéletes szellemi vesztegzárat teremtett, hogy mellettük eltörpülnek a bécsi udvari és a királyi helytartósági rendelkezések mult századbéli kezdetleges módszerei. Nem tartozott a ritka esetek közé, különösen az utolsó tíz esztendőben, hogy ártatlan tartalmú magyar könyvek miatt a hadbírótság meghurcoltatásain és börtönbüntetéseken vergődtek át az emberek. A Magyar

Tudományos Akadémiának nemzetközi fórumok előtt egy évtizedig kellett érvelnie és erőszakoskodnia, míg a Matematikai és Természettudományi Értesítőnek diplomáciai útlevelet biztosíthatott Erdélybe.

Azt is feljegyezhetjük, hogy a sikerült csempészetek örömei közé tartozott, ha különféle mesterkedésekkel besurranhatott egy-egy Hóman—Szekfű vagy a Magyarság Néprajzának egy-két példánya. Az unikumnak kijáró szent gyönyörűséggel nézegették ott-hon az emberek. A könyvnyomtatás félezer esztendő fordulóján s annak emlékezetére, hogy az erdélyi fejedelmek három évszázaddal ezelőtt bibliát, kátét s más vallásos iratokat fordítottak román nyelvre az erdélyi románság nemzeti művelődésének érdekében, lenyűgöző adatokat lehetne felsorakoztatni arról a határtalan ellen-szenvről, mely a magyarországi magyar könyvet teljesen kiutasította Erdélyből. A Trianon előtti Magyarországon 5.961 népkönyvtár mutatható ki összesen 1,111.023 kötetnyi állománnyal. Ebből román megszállás alá jutott 26.9%, azaz 1.508 könyvtár 298.999 kötetten. Amikor 1929-ben számbavettük, hogy a román uralom féktelenkedése milyen pusztítást végzett, megdöbbenő képet kaptunk. Az 1.508 népkönyvtárból csak 179 volt meg s a 299.000 darabból mindössze 34.271 kötet könyv került el az ellenséges érzületű hatalom gyűlöletét. Az állam művelődés-politikája tervszerűen visszautasította a magyar könyvtárügy legcsekélyebb támogatását is; ez ugyanis a román közvélemény álláspontjáról a hazaárulással lett volna egyértelmű. Igen jellemző erre az az egyetlen adat, hogy a kolozsvári Egyetemi Könyvtár, amelynek fenntartásához és gyarapításához a kétmillió magyarországi keserves adófillérei is hozzájárultak, huszonkét esztendő alatt mindössze 18 magyar folyóiratot szerzett be, azt is hiányos évfolyamokkal, s összevissza 125 magyarországi művet vásárolt 264 kötetben s 2.740 P értékben.

A TUDOMÁNYOS MUNKA ilyen körülmények között rendkívüli akadályokba ütközött és szinte hősi erőfeszítésre volt szükség, hogy a magyarság a szellemi életnek ezen a területén is mutathasson fel eredményeket. A tudományos kultúra központja és tűzhelye a gróf Mikó Imrétől 1859-ben alapított Erdélyi Múzeum-Egyesület volt, amely tudvalevőleg páratlanul gazdag tudományos gyűjteménytárakat hozott létre, mégpedig 1. könyvtárt kéziratárral és levéltárral, 2. érem- és régiségtárt képtárral, 3. etnografiai gyűjteményt, 4. ásvány-, állat- és növénytart. Erre a tudományos anyagra támaszkodott az 1872-ben felállított kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem 1919 május 12.-ig s az Egyesület kétségbevonhatatlan tulajdonjogának hangsúlyozásával bitorolta minden ellenszolgáltatás nélkül a kolozsvári román egyetem is. Az Egyesület alapszabályai azonban a múzeális gyűjtő munkán kívül módot nyújtottak az akadémikus művelődésre, a magyar tudományosság ápolására és fejlesztésére is. Idők folyamán, még a múlt század utolsó évtizedeiben, négy szakosztálya fejlődött ki: 1. a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, 2. a természettudományi, 3. az orvostudományi, 4. a jog- és társadalomtudományi. Ezek a szakosztályok a folyóirataikkal, kiadványaikkal, felolvasó üléseikkel és vándor-

gyűléseikkel igen sokat tettek Erdélyben a megszállás két évtizede alatt is a tudományos élet fenntartása és a közműveltség emelése érdekében. Az elmúlt háromnegyedszázad alatt az önálló műveken és különnyomatokon kívül, amelyek meghaladják a 600-at, csak az Egyesület kiadásában megjelent folyóiratok 180 kötetre rugnak s 52.000 lapon és 500 táblamellékleten több ezer önálló dolgozatot és közleményt tartalmaznak a tudomány valamennyi ágából. Tekintetbe kell venni továbbá, hogy a négy szakosztály tevékenysége háromnegyed század alatt 2509 tudományos és 776 népszerűsítő, összesen 3285 előadásról tud számot adni. Nem túlzás, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület nyolcvéztizedes multjában a tudományművelés és a közművelődés javára dúsan gyümölcsöző, mély nyomokat hagyó, a magyar tudományosság és a kolozsvári egyetem történetében is méltánylásra érdemes, fáradhatatlan munkát végzett.

A mult kötelezett s megérezte, hogy szellemi életünk mélységének értékmérője a tudományosság. Lelkesített, erónket megfeszítő alkotó munkára sarkalt annak tudata, hogy a magyar tudományos élet folytonosságának fenntartói, képviselői, folytatói és átmentői vagyunk a következő nemzedékek számára, amelyeknek irányelveket, szempontokat és utakat kellett mutatnunk a hittel áthatott és lélekkel tartalmasított szellemi munka továbbvitelében. A szegényes viszonyainktól s terhes életkörülményeinktől korlátozott lehetőségek szűk határai között főképen Erdély multjának és jelenének kérdéseit tartottuk felszínen, hogy a kisebbségi küzdelmeket a kitartás erőforrásaival táplálhassuk. A nagy fordulat, mely kényelmes nyugalmi állapotunkból kilendített, annak szöges vizsgálatára ösztönzött, mennyit is érünk mi magyarok, ha az építő kultúrával mérjük meg súlyunkat. A megalázott, elcsüggedt lelkeknek szükségük volt felemelő, megnyugtató és kiegyenesítő mozzanatokra, szükségük volt öntudatra és önérzetre, hogy a megpróbáltatások szellemi, erkölcsi és gazdasági ostorcsapásai alatt össze ne roskadjanak. Ezt nyújthatta nekik tudományosságuk a magyar lélek és mult feltárásával. Az a tudományos munkásság, amely 17 kötet folyóiratban, számos önálló kiadványban s többszáz elhangzott előadásban igyekezett Erdélyben az emelkedettebb közszellemet ébrentartani s a tudomány halk szavával a magyar művelődésbe vetett bizalmat erősíteni, nem nyugodt munka volt, hanem a hősi korszakokba illő rendkívüli küzdelem az anyagi nehézségekkel, a tudományos intézetek és eszközök nincstelenségével, a szellemi elszigeteltség tehetetlenségével, nem utolsó sorban a szüntelen sajtóellenőrzéssel s a tudományos munka szabadságát gúzsbakötő ellenséges érzületű politikai magatartással. E küzdelmekben kieroszakolt eredményeink, bármilyen szerények is, életünk legszebb emlékei maradnak mindig.

AZ ERDÉLYI magyar kulturális élet kialakult szerkezetét és kétévtizedes terjedelmét e helyütt csak sejtetni tudjuk. Küzdelmeink méreteit jellemezheti, hogy nehéz légköri viszonyok közt tengődünk, körülöttünk a kultúrát zavaros forrásokból táplálták és kínálgatták. Főkép az ifjúság és a nép között sötét és önző szándékok bujkáltak, vagy csatangoltak nyíltan, hogy lelkét s rajta

keresztül életét megrontsák. Éreznünk kellett Isten előtt a felelősséget a lelkekért s nemzetünk előtt a kötelességet a magyarság fennmaradásáért. Ezért az erdélyi szellemiség a tudományt, irodalmat s általában a kultúrát széles terjedelemben fogta fel. Tekintünk az egészet látta s az összefüggések rendszerében tevékenykedtünk. Tisztában voltunk azzal, hogy az ifjúság és a nép céltudatos gondozása nélkül tömegek hullhatnak le a magyarság testéről. Csendőben, rejtetten s a körülmények szabta okossággal szemináriumokat szerveztünk idegen légkörbe került ifjúságunk magyar műveltségének kiegészítésére s lelki integritásának megóvására, könyvtárakat állítottunk működésbe a magyar művelődés tilalmazott értékeinek közvetítésére s a magyar tudományosság eredményeinek hozzáférhetővé tételére, s különösen gondos figyelmet fordítottunk arra, hogy a mögöttünk felnyomuló nemzedék magyar öntudata és művelődési eszménye csorbát ne szenvedjen. Másrészt az erdélyi szellemiség legértékesebb szolgálatait, legszebb élményei fűződnek ahhoz a munkához, mely a népnevelés és a népkultúra érdekeit az irodalom és a saját eszközeivel a legrangosabb feladatok magaslatára emelte: megtanultunk népünkért élni, cselekedni és szenvedni.

Küzdelmünk, mely az erdélyi magyar szellemi élet kereteit megszervezte s tartalmát kialakította, nem lehet a múlté anélkül, hogy tanulságait le ne vonnók. Erőfeszítéseink mögött éreztük az anyaország együttérző közvéleményét s ezt a kitüntető figyelmet az erdélyi irodalom néhány esetben pompás értékekkel, nem mindennapi szépségekkel tudta viszonzni. Mégis nem az alkotások méreteiből, anyagilag meghatározható értékéből vagy szellemileg felbecsülhető nagyságából kell megítélni a magyar kultúrát különvált-ságában is fenntartó erdélyiséget, hanem lelkületéből, mely viharokban és földrengések közt is biztosítani tudta a magyar műveltség megrongált, dűledező épületének megmaradását. Ez a kemény munka nem engedett időt szólamokra. Szüntelenül gyötrődni, töprengeni és lankadatlanul dolgozni kellett, hogy életünk eresztékei meg ne lazuljanak, s el ne lepjen az idegen ár, mely állandó gátszakadással fenyegetett. Veszedelmek közt éltünk, fegyveres készenlétben folytonosan résen kellett állnunk. Életünk tükréből látni, hogy erkölcsi örök nélkül: kishitűséggel, csüggedettséggel, lemondással, mindenbe való beletörődéssel, közömbösséggel és lelki puhasággal célokra törni, az életet lendületbe hozni, a lélek mélységeit fölkaparni és a művelődést előbbre vinni nem lehet. Töretlen tetterő, eszményi lelkesültség őrizte meg a magyar kultúra szépséges értékeit és fejlesztette ki a különleges erdélyi magyar szellemiség művelődési tükröződéseit.

Tudtuk, hogy csak sopánkodással, ernyedtségünket takargató örökös sirámokkal ravatalra kerülünk s nem állottunk a jajveszék-
kelők közé, akik száanalomra számító könnyeket pergettek. A romok-
on, a sivár pusztaságon is építeni törekedtünk. Ez sok szenvedés-
sel járt, húsz éves utunk sziklatörő verejtékes kálváriajárás volt.
Ez nem dicsekvés, nem is panasz: kellett a gyötrelem s kellett a
magunkba mélyedés, hogy magyarságunk megtisztulva s lelküle-
tünk megnemesedve újra szülessék.

Szeretnők, ha a magyar életet is fölfrissítené az erdélyi lelkü-

let, hogy úgy dolgozzék, mintha szüntelenül a leselkedő veszedelmek ellen kellene védekeznie és szeretnők, ha áthatná az a törekvés, hogy az eszményekért vívott nemes küzdelmek szépségeivel tökéletesítse és biztosítsa a magyarság jövőjét.

GYÖRGY LAJOS

Délvidéki városaink

A DÉLVIDÉK városai a fejlődésnek és a tájhoz való formálódásnak természetes folyamatában alakultak ki. A délvidéki város már külsejében megmutatja népének arculatát. Az utcák, terek, utak elhelyezése a természetes alakulás képét tükrözi. A tervszerű városépítés, a vonalzóval megjelölt utca ismeretlen a Délvidéken, amelynek városait a messziről jött ember nagy falunak nézi. Pedig ezek a nagy faluszerű városok a délvidéki táj természetes következményei. Az egyetlen kivétel Ujvidék, amelynek arculatán elmúlt századok életének viszatükröződése látszik és amely tulajdonképpen már olyanféle város, mint a Dunántúl hagyományokban gazdag kereskedő városai. Ez érthető is. Ujvidék a török hódoltság után fontos katonai és átkelő hely volt; a Balkán felé irányuló kereskedelemnek gócpontja. Az ujvidéki belváros kanyargós szűk utcáin még érzik a hely hajdani katonás szorossága, az egész ujvidéki városképen pedig meglátszik, hogy hosszú, természetes folyamatban kereskedő várossá fejlődött.

Ujvidék azonban kivétel. Az igazi délvidéki települések: Szabadka, Zombor, Zenta, Magyarakanizsa, tipikusan alföldi városok. Az alföldi típusú városok a nép foglalkozása és a forgalom különbözősége szerint másként alakultak ki. A legjellegzetesebben alföldi város Szabadka, amely szélesen terül el egy megyényi határ centrumaként, amelyben rendkívül széles utak vezetnek a tanyai központok felől a város szíve irányába és amelyben még a házak építése is a paraszti élet szerint igazodik. A szabadkai házak igen nagy része még ma is városba helyezett mezőgazdasági üzem, óriási udvarral, nagy istállóval, hatalmas magtárral. Városias formája tulajdonképpen csupán a vasúti pályaudvartól a városházáig vezető résznek, a városháza környékének és az ehhez a részhez kapcsolódó öt-hat utcának van. A gyáripár egészen természetesen a külső városrészekben talált elhelyezkedést. E gazdasági terület jelentősége mégsem akkora Szabadkán, ahol pedig komoly nagyipari vállalkozások is vannak, mint Ujvidéken, amelynek kedvező természeti helyzete lehetővé tette a gyáripár nagyarányú kifejlődését.

Ujvidékről és Szabadkáról azért szólunk külön, mert ezeknek életében jelentkezett az elmúlt huszonhárom esztendő alatt a legtöbb változás. Az átalakulás különösen abban nyilvánult meg, hogy mezőgazdasági jellegű és meglehetősen elmaradt ország kötelékébe kerülvén, ezekben a városokban az üzleti vállalkozás és a tőkének elhelyezkedési vágya a nagyipari tevékenység felé fordult. A ma-